

Диви животни в големия град?!

Еберхард Унджиян

Големите градове се характеризират с „околна среда“ от бетон, камък, тухла, асфалт, ламарина, жици, коли, отравящи въздуха, и хора, нагъчкани сякаш едни върху други. Среда чужда и даже на

пръв поглед враждебна на дивата природа с нейните естествени шумове и спокойствие. И въпреки това градовете приютяват немалко диви животни. По-точно казано – животните са успели да завоюват тази среда и да се приспособят към необичайните „местни условия“. Що се отнася до хранителната база, то тя е даже по-обилна и гостеприимна в градовете, отколкото навън. Оказва се, че някои животни (и растения) са екологично по-пластични – могат да просъществуват при по-широк спектър от условия. За лисицата например се знае, че още

Та има ли такова нещо? Тяхното място си е в дивата природа. Какво ще търсят в града с неговите сгради, опасности и шум! Но нека се възгледаме по-внимателно наоколо. Ще открием прелюбопитни неща.

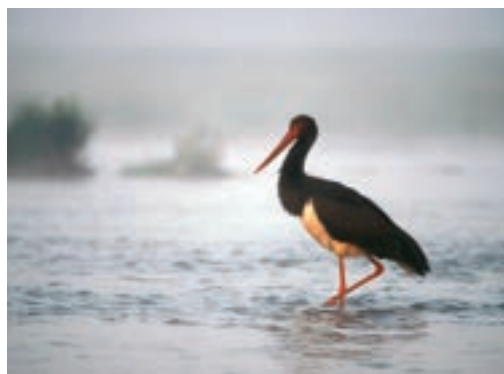
от 20-те години на миналия век постепенно заселва градовете на Западна Европа. У нас засега такива данни нямаме. Видове, които избягват близостта на човека, наричаме технофоби. И обратно,

тези, които охотно следват човека, са категоризирани като технофили. Даже близки видове могат да се окажат от двете групи! Напр. белият щъркел (*Ciconia ciconia*) гнезди само в селища. Гнезда в свободната природа поне ние не сме намирали. Но неговият „братовчед“, черният щъркел (*C. nigra*), стриктно отбягва човешката близост. Той гнезди само в гори, а у нас – предимно по скали, като напр. по Ломовете и урузаге. Същото се отнася за бухала (технофоб).

Нека започнем от добре познатите ни съжителци. **Гузмкама** (*Streptopelia decaocto*),

Бял щъркел (*Ciconia ciconia*)

Черен щъркел (*Ciconia nigra*)

доколкото можем да съдим, не е дошла сама, а е била донесена още по време на турското владичество. Доверчива и приятна, заради нежните отношения между партньорите, с галещ ухото глас, тя е била любима на дамите, особено на тези от по-имотната прослойка. Холандецът Шаг, служил с чин капитан в австрийската армия, през 1740 г. придружавал една делегация до Високата порта. В мемоарите си описва пътуването им. До Русчук, както тогава наричали Русе, плавали по река Дунав. Оттам вече продължили по суша. Направили му впечатление големите ята „гургулици“ (така ги обозначава), съвсем питомни, летящи свободни из магазините и по корабите в търсене на храна – зърна жито или ориз. Напълно естествено той не е могъл да различи гугутката от гургулицата. Та тя е описана като нов вид едва 150 години след това от унгареца Имре фон Фривалдски! Гугутката е много тясно свързана със селищата – намирането на гнездо в природата е факт, достоен за отбелязване в записките ни. Тя не е грижовна стопанка. Гнездото, в което напоследък често влиза и парчета тел, е много „рехаво“. При силен вятър или даже когато птицата се мести при мътене, често изтърва по някое яйце. Когато навремето разпитвахме стари русчуклии, както граждани без специални

интереси, така и ловци с добри познания по животинския свят, те еднотелно потвърдиха, че „гугутката открай време се среща в нашия град“. Даже ми цитираха една детска песничка от края на XIX в., отнасяща се до тази птица: „Гугушчук от Русчук – имам брат – с вързан врат – в Цариград“. В случая „вързаният врат“ е охарактеризирал черната препаска по врата ѝ (която липсва на младите).

От тридесетте години насам, изхождайки от Балканския полуостров, тя бурно разширява ареала си в Средна и Западна Европа. Била стигнала даже до Исландия (вероятно занесена от любители – едва ли сама е могла да преодолее разстоянието през Северно море). На изток е „усвоила“ цялата европейска част на бившия Съветски съюз, а на север гнезди на много места в Скандинавия. В Средна и Западна Европа е била обект на внимателно слежение от страна на любителите орнитолози и на граждани. Първото наблюдение по места е било отразено в ежедневния печат и даже по телевизията! Такова безпрецедентно „завоюване“ на нови територии е регистрирано и в Северна Америка. От птици, пренесени през 1975 г. на Бахамските острови, се развива популация, която до днес е стигнала южната граница на Канада! Независимо от бурното разширяване на ареала ѝ (об-

ластта на разпространение), както и видимото увеличение на числеността в непосредственото минало, през последните десетилетия от 1990 г. насам се забелязва силен спад на популацията ѝ у нас. Стигна се даже до изчезването ѝ в много селища. Една от най-вероятните причини (те несъмнено са комплексни), се явява рязката промяна на земеползването и ликвидирането на колективните стопанства, със значително разпиляване на зърно – основната ѝ хранителна база.

Гълъбите (*Columba domestica*) не се нуждаят от подробно опи-

Гугутка (*Streptopelia decaocto*)

сание. За тях можем да отбележим, че са обичани от много граждани, защото оживяват иначе доста бедния в това отношение градски пейзаж. Но от друга страна, с екскрементите си зацапват тавани, корнизи и особено паметници. В тях се развиват гъбички и гр., отделящи киселини, които влизат в неблагоприятно взаимодействие с бронза. Затова в някои големи градове (Средна Европа, Северна Америка), където гълъбите са се намножили прекалено, нарочно монтират изкуствени гнездулки за соколи скитници (*Falco peregrinus*) с цел да намалят броя им.

Виж, с **чайките** въпросът е малко по-друг. По Дунава можем, въоръжени с добър бинокъл и подходящ полеви определител, напр. „Птиците на Балканския полуостров“, да видим речната чайка (*Larus ridibundus*), с червена човка и крака, както и кафява глава (само през лятото!), а нерядко и чайка буревестница (*L. canus*) с жълта човка и жълто-

Речната чайка (*Larus ridibundus*)

зелени крака. И само в единични екземпляри малка черногърба чайка (*L. fuscus*) с черен гръб и криле, както сочи името ѝ, а също и малката чайка (*L. minutus*) с черни подкрилия. За белоглавата чайка (*L. cachinnans*) няма нужда от бинокъл – тя е достатъчно едра. На морето я знаят като гларус. Там редовно гнезди по островите и покривите на крайморските ни селища и оглася въздуха с характерния си „куау – куау“ и „кя-кя-кя-

кя“. Тъй като е добре позната, ще си спестим описанието. Ирисът е сярно жълт. Подобно на чаплите и на големия ястреб, това придава на погледа ѝ хищна острота. Както се казва: „Има лют поглед“. В миналото – презглеждам запуските си от 60-те години насам – съм ги отбелязал като зимни гости, предимно млади птици с шаренокафява перушина. Но през последните десетилетия активно навлизат и във вътрешността. За миграционни пътища използват главно големи реки, Дунав, Марица и техните притоци. При това се наблюдава интересен процес на засилваща се урбанизация. Учителят по немски в града ни, Д. Волф, ни съобщил, че още през късното лято на 1974 г. бил забелязал двойка възрастни птици в Русе, но след това не се явили повече. По реда на съобщенията се заселиха в Силистра (1978), Пловдив, Добрич и Русе (1979), Плевен и Сливен (1980), Шумен и Видин (1981). Лятото на 1987 г. наблюдавах ято от 14 птици да се рее в красив, безметежен полет над блок „Мелник“. Броят им непрекъснато расте. А в края на януари 2003 г. над центъра на Русе се въртеше вече ято от около стоина птици.

Но с чайките списъкът на пернатите ни съжителци далеч не се изчерпва. Познаваме щъркелите като гнездящи по покривите и дърветата по селата, но напоследък, кой знае защо, предпочитат стълбовете на електроразпределителната мрежа. И създават проблеми на електроснабдяването, като причиняват къси съединения.

Лястовиците, както и щъркелите, ежегодно са посрещани с радост, като вестители на пролетта. В града ни гнездят два вида: градската (*Delichon urbica*) и селската (*Hirundo rustica*). Ще си спестим отново описанието на тези наши съжителци. Но ще обърнем внимание на гнездата им. Градската обича да гнезди по много птици наедно. В Сливен по архитектурните детайли на Градския съвет (Общината) има грамадна колония от стотици двойки! Гнездото представлява половин чаша, с малък отвор, от който след излюпване се подават главич-

ките на вечно гладните малчугани. Залепено е винаги по външната страна на сградите. С навлизане на съвременната архитектура по селата броят на двойките там чувствително са увеличи. Обратно, селската по правило предпочита да се нанесе „индивидуално“. И да е под покрив – често даже в помещение, ако има счупено стъкло или отворена врата. Също има форма на половин чашка, но отгоре е отворена. Гнездата и на двата вида са от топчета кал, грижливо слепени, но това на селската се отличава по сламките, които висят от него.

На пръв поглед **бързолетите** могат да се сбъркат с ластовиците. Изцяло черни, също със сърповидни криле и развилена опашка. Само на гушката имат по-светло петно. В града се среща само черният бързолет (*Arus arus*). Обикалят винаги на шумни ята със стремителен полет и пронизителни трели „срий-срий!“. Гнездят под покривите на някои сгради. Гнездото е от втвърдена слонка. В някои страни архитектите, съвместно с орнитолозите, са изобретили специални пенобетонени блокчета с отвори навън. Те се поставят на корнизите на новостроящи се сгради. Би било целесъобразно такава практика да се внедри и у нас! Тези „въздушни жители“ са готам приспособени към полет, че даже спят във въздуха. Орнитолозите са успели да установят тази особеност едва напоследък.

Големите синигери (*Parus major*) прииждат в града предимно през есента и зимата в търсене на насъщия. Но „се задомя-

ват“ и тук. Избират закътани места, като хралупи, а като „вторични наематели“ се наансят в напуснати дупки, издълбани от кълвач, както и в изкуствени гнездили. По звънкия му глас народът е нарекъл синигера сполучливо „чичо пей“.

Понякога идват и **врабчетата**. Те са два вида в града – градско (*Passer domesticus*) и полско (*P. montanus*). Полското е по-дребно и при него двата пола имат единакъв външен вид, с бели бузи с по едно черно петно и кафява глава. Обратно, при градското мъжките са „по-представителни“, със сива глава, също бели бузи, но без черно петно. Женските са шаренокафяви. За разлика от гълъбите, които съвсем спокойно се разхождат между краката на минавачите в търсене на храна, врабчетата си остават диви и предпазливи и държат определена дистанция.

От врановите ще отбележим **свраката** (*Pica pica*) и **гаргата** (*Corvus monedula*). Преди свраката беше сравнително рядка по градовете. Гнездеше предимно по селските дворове и редки гори, понякога и съвсем на ниско. Днес е честа и в градовете. Особено през зимата, когато дърветата са обезлистени, можем да забележим характерното гнездо, отличаващо се с „покрив“. Гаргата, или чавката, наречена така по гласа, първоначално скалогнездец вид, се „устройва“ най-често в кухините на комините. Обемистото гнездо от клечки запушва отвора. В миналото, когато се отоплявахме предимно с печки на твърдо гориво, ако коминът беше „зает“, при запалване на огън стаята се изпълваше с лютив дим. Дори сме имали случаи да извадим задушните пилета заедно с единия родител в гнездото.

Странно е, че такава симпатична птица като **кукумявката** (*Athene noctua*) е наклеветена като „предвестник на смъртта“. Навремето често е долитала до болнична стая, светеща и през нощта. При това птицата е била привлечена от летящите наоколо насекоми. Дали това не е гало повод за тази съвсем погрешна асоциация? А в Античността даже е била почитана като символ на мъдростта!

Синигери (*Parus major*)

Кукумявка (*Athea noctua*)

Совите са едни от най-полезните представители на птичия свят, навлизащи и в града. Впечатление правят преди всичко големите, сержълти очи в закръглената (като на всички сови) глава. Оперението е сиво-кафяво със светли петна. „Куку-кльою – куку-кльою“ викаше под прозореца ми, когато живеях на тавана на музея.

Ветрушка (*Falco tinnunculus*)

В началото на юли 1997 г. Ал. Стоянов, тогава репортер в радио „Дарик“, любезно ме информира, че на 16-ия етаж в бившия Изчислителен център гнезди двойка ветрушки (*Falco tinnunculus*). Познавах тези красиви соколчета, наричани още керкенеци, от долината на Ломове. Там те гнездят редовно, макар и не в голям брой. В града обаче не ги бях засякъл още. Понякога заменят обичайното си местообитание, скалите, със „скали“, създадени от човека, като естествено избират най-високите. Това могат да бъдат камбанарии (напр. в София), силози, фабрични здания, даже достатъчно високи мостове. Ветрушката, както всички соколи, не строи собствено гнездо, а снася своите 4 – 6 яйца или направо на дъното на кухини, или в чашката на напуснати от други птици гнезда, най-често вранови. И тогава по изключение можем да я видим и по дърветата! Женската мъти, съпругът ѝ се грижи за „насящия“, в природата главно дребни гризачи, на първо място сиви полевки (*Microtus arvalis*). В по-топли страни и различни влечуги и дребни птици, често и бръмбари, скакалци, полски шурци. Даже неведнъж сме виждали да носят стенни гущери (*Podarcis muralis*), твърде обикновени по Ломове и суходолията на Лудогорието и Добруджа. При ветрушките, доколкото знаем, бракът е пожизнен. А откъде идва името? Народът сполучливо е назвал тези полезни помагачи на селския стопанин. Птицата застава с глава срещу вятъра, разперва опашката и много бързо маха („пърха“) с криле. Така стои почти неподвижно във въздуха и напрегнато се взира надолу. И от височината на кула забелязва полевката, която се шмугва в тревата! Сякаш има не очи, а е снабдена с бинокли ZEISS! Тогава свива крилето и като камък се устремява към земята – и се издига отново, с уловената мишка или полевка в краката си. С това завършва нашата кратка, но много наситена среща с тези симпатични птици.

Кой би очаквал **зеконче** (*Mediodactylus kotschy*) в големия град? По Черноморието е обичаен, а също и в старите къщи. Нощно време тръгва на лов за разни насекоми, с

което се явява полезен съжител. Васил Ковачев пише за него: „Месемврийци го преследват, понеже намерили един екземпляр, удавен в причастието“. Очевидно свещеникът по невнимание е оставил потира непокрит и така е предизвикал напълно неоправдано преследване. През 1965 г. И. Хаджииванов, тогава препаратор в отдел Природа, донесе един екземпляр, уловен до пещерата „Орлова чука“ край с. Пепелина. Много години след това, през 2002 г., колежата В. Петков описва многобройна и устойчива популация в западните крайнини на Русе.

Един от най-неприятните наши съжители, посрещани навсякъде с най-лоши чувства, са **хлеббарките**. Неслучайно се казва: „Намножила се като хлеббарки“. У нас биват два вида – немска (*Blattella germanica*) и черна хлеббарка (*Blatta orientalis*). Немската е светло сиво-кафява и дребна – около 10 – 13 мм дълга, черната е по-едра, 18 – 30 мм и всъщност не е черна, а тъмнокафява. И двамата са топлолюбиви, в свободната природа не се срещат, а само в човешките жилища. Когато се построи нов дом, „първопоселенците“ са именно те! Размножават се с яйца, събрани в покрити с хитинова обвивка капсула, т.нар. оотека, нещо като кафяво пакетче със закръглени краища и ръб от едната страна. Освен че вредят, като нагриват най-различни храни, се явяват и преносители на опасни паразити и заболявания. Затова водим упорита, безконецна борба с тях. Всякакви оръжия са добре дошли, но резултатът не е много обнадеждаващ. И тук на полесражението се явява един добър помощник – **късокореместата оса** еваниа (*Evania appendigaster*). Цялата е черна, с 4 стъкленопрозрачни криле, както всички оси. Тя е паразит (по-скоро хищник) на хлеббарките. Защото паразитът ползва „гостоприемника“ си, като само го уврежда, а хищникът изяжда жертвата си! Осата набожда оотеката и снася едно яйце. Излюпената ларва изяжда всичките яйца на хлеббарката и накрая от оотеката вместо тази напаст се излюпва само една оса! Ще кажете – чудесно! Да ама не, както навремето казваше един популярен наш тв коментатор. Мно-

Късокореместата оса (Evania appendigaster)

го хора не се възбуждат и не виждат разликите между мухите и осите. Последните имат по 4 стъкленопрозрачни криле, а мухите – само 2 и затова образуват отделен разред – „двукрили“. Осата има на главата непрекъснато трепкащи антени (по-чувствителни от най-тънките сензори, създадени от нашата прехвалена техника). Хората най-често ги убиват наравно с онези досадници. Затова настоятелно ще ви помоля, като видите черно насекомо да обикаля по прозорците, да се възгледате внимателно, преди да замахнете с мухобойката! Този наш помощник заслужава да бъде пазен и уважаван!

Измежду осите има „индивидуалисти“ с твърде интересна биология, напр. ловци на гъсеници или на паяци. За тях на друго място. Има и „колониялни“ видове, които си устройват „семеино гнездо“, понякога под земята, а други в кухни на дървета или пък подходящи места в сгради, например стършелите (*Vespa crabro*). Всички оси, в това число и стършелите, си устройват всяка година ново гнездо, основано от оплодена през есента „царица“ – родоначалничка на новото семейство. Осите се явяват хищници сред насекомите. Неведнъж в града съм ставал свидетел на нападение на германска (*V. germanica*) или други оси над мухи-сирфи (*Syrphid sp.*). Хищникът безмилостно хваща жертвата с предния чифт крака и я върти, за да може да отхапе крилето и крачката, след това и главата и с остатъка отлита до гнездото си, за да нахрани с плячката ларвите в килийките на гнездото.

Еберхард Унджиян е завършил специалност „Биология“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Работил като зав.-отдел „Природа“ в Историческия музей в Русе (1960 – 1994). Теренен биолог, фотограф, пещерняк.

Те са изградени от стара гървесина, грижливо сдъбкана и омесена със слонка. Тя е леплива и изсъхва на въздуха. Така придава на гнездото необходимата здравина. Особено есенно време осите обичат да се полакомят със сладки плодове – ябълки, круши или грозде, а също конфитюри, сложени на масата!

По принцип изповядвам становището на видния музикант, философ, лекар и хуманист Алберт Швайцер за уважение към живота. Но това не се отнася за паразити, кръвосмучещи „особи“, плъхове и мишки! Напълно съм единодушен с всички хигиенни и други учреждения, обявили им безпощадна война. Да започнем с **домашната мишка** (*Mus musculus*). А защо именно „домашна“? Тя не живее в полето, а само в човешки жилища. На полето можем

да видим една друга, дивожищуца мишка (*Mus spicilegus*). Тя само условно също е наречена „домашна“, понеже и двете спадат към един и същ род). Тя като грижлива

и предвидлива стопанка есенно време си прави купчинки от разни семена, включително и от култивирани житни, и ги зарива с пръст – т.нар. мишини (колко точно ги е нарекъл народът!). Дивата е със сиво-жълто-кафяво кожухче, а коремчето е бяло, с рязка граница по страните. Домашната е сива или сиво-жълта – гръбчето по-тъмно, коремчето по-светло, с постепенен преход по страните. Разчитайки на постоянна „хранителна база“, тя отдавна е загубила целесъобразния инстинкт за запасяване.

Чест заселник в големия град е и **сивият плъх** – придошъл в Европа от Азия към 1600-ната година. Той предпочита долните етажи на жилищата, оборите, канализациите. Изобщо обича да е в близост до вода. Но освен това сме улавяли сиви плъхове в свободната природа, далеч от всякакви човешки жилища. Тъй като има достатъчно достъпна литература, няма да се спираме на биологията му. Ще отбележим само, че живее на семейни, организирани строго йерархически групи. **Черният плъх** (*R. rattus*) е дошъл също от Азия, но по-рано, около 1000-та година, а може би и преди това. За разлика от сивия е топло- и сухолюбив и по правило заселва горните етажи на сградите. По изключение в най-южните части на татковината можем да го намерим и навън, нещо обичайно в Закавказието и Средиземноморието. Катери се отлично. Имал съм редкия случай по време на дипломния стаж в Пловдивско да го видя как преминава между селскостопански сгради по жица! Двата вида нямат сезонност на размножаването и затова лесно попълват загубите от войната против тях. В някои големи градове живеят повече плъхове, отколкото хора, като над 90 % се падат на сивия и само малкият остатък на черния плъх.

Именно последният се явява носител, а бълхите по него – преносители на една от най-гибелните епидемии – чумата.

Но не само тези „неприятни съвременници“ са наши съжителци. Има и по-приятни. Но много тайнствени – животът им е прибулен в мрак. Това са прилепите. Неслучайно ги наричат образно „нощни призраци“. За тях ще ви разкажа отделно. Сега ще спомена само **малкото кафяво прилепче** (*Pipistrellus pipistrellus*). То наистина заслужава името си – може да се побере в кибритена кутия! Обича да усеца допир както откъм гърба, така и от корема и затова избира възможно тесни убежища. То е „технофил“ – често се среща в сгради, а в природата предпочита дърветата. При едно посещение в Ломовите открихме цяло „родинно отделение“ с бременни жен-

Малко кафяво прилепче (Pipistrellus pipistrellus)

ски и малки. В градските къщи понякога ще намерим и дългоухия прилеп. Вечерниците са познати като горски жители – през лятото предпочитат като обиталище хралупите на дърветата. Но по време на прелета до зимните квартали може да чуете характерните им църкания от скалите по Ломовите, от кухините на бетонни електрически стълбове и от междините между плочите на панелните блокове.

Когато мислим за гризачи, в съзнанието ни най-напред изплуват образите на мишки и плъхове. Но тази представа е ограничена и необективна. Гризач е и милата „катеричка рунтавелка с опашчица къделка“, както я знаем от детските стихчета (*Sciurus vulgaris*). По начало **катерицата** е обитател на прос-

транни гори. Но ето че, също като някои други диви животни, е харесала градската среда. Но в града, поне по досегашните ни впечатления, е само временен гост. Доста едрото ѝ кълбовидно гнездо сме намирали само в околните гори.

В западноевропейските градове, от 20-те години на миналия век се забелязва едно интересно „нашествие“ на различни диви животни – заек, лисица, язовец и др. Те не само се прехранват от различните разполагаеми отпадъци, но даже успяват да се размножават! У нас такива наблюдения засега не са направени. **Белката** (наричана още самсар, *Martes foina*) често си избира за местообитание таваните и покривите на къщите. Спомням си оплакванията на наш познат от София, че „някаой“ му бил изял кокошки-

Белка (Martes foina)

те, които гледал на тавана (?!). Несъмнено „извършителят на деянието“ е бил не двукрак, а на четири лапички! Подобни сведения имаме и от жител на околните села, и то от крайдунавските, отдалечени на много километри от скали. Там пострадавши се оказали гълъбите. В западната преса четем, че били прехапвали електропроводниците на коли (под капака на мотора). Били положени немалко усилия и изобретателност, докато се открие истинският виновник за тези твърде неприятни повреди.

С това, уважаеми читатели, списъкът на нашите пернати, четири- и многокраки съжителци в градовете съвсем не се изчерпва. Може още дълго да ви занимавам с разни животинки. Но стига дотук. Друг път повече! ■